

Arab States' Positions on the Gaza War (2023-2024); A Historical Analysis of the Decline of Arab

Ali Bagheri Dolatabadi ¹ Ayoob Damyar ²

Research Article

Received:
24 March 2025Revised:
6 May 2025Accepted:
7 May 2025Published:
9 May 2025

PP. 5-27

Introduction

On October 7, 2023, Hamas launched Operation Al-Aqsa Storm against Israel. This operation was significant in several ways. First, it was the group's first offensive operation against Israel and took Israeli soldiers by surprise. Second, Hamas was able to capture about 250 Israelis and injure 1,139. Third, its consequences changed the geopolitics of the Middle East and led to the first military confrontation between Iran and Israel. In response to this incident, Israel launched Operation Iron Swords. The regime first launched airstrikes and bombardment of residential areas, and then, on October 9, launched the "Massive Ground Invasion of Gaza." These attacks resulted in the deaths of about 48,000 civilians and the injury of about 111,000. Israel's plan to completely destroy Gaza and to abandon all moral, legal, humanitarian, etc. restrictions caused public opinion in the world to react strongly to these actions. In a way, South Africa put legal action on the agenda regarding the war crimes of the Israeli Prime Minister and Minister of Defense in the International Criminal Court, and through legal proceedings of this country, a verdict was issued condemning them. Also, the destruction of Gaza's basic infrastructure and its transformation into an uninhabitable city caused a wave of anger against Israel throughout the world, even in universities in Europe and the United States. Along with Europe and the United States, one of the places that was expected to show the strongest reactions was the Arab world. This expectation arose from the fact that for about half a century this region had experienced one of the strongest nationalist movements, especially against Israel. However, what was observed in practice was that the Arab nations, like their governments, did not take a very active position and were unable to prevent their leaders from making a compromise with Israel and force them to provide serious support and military-economic assistance to Hamas. This research attempts to analyze the reasons for this behavior and the decline of nationalism in the Arab world from a historical perspective. The researchers tried to explain and analyze the two main variables of the research, i.e. the reasons for the emergence and success of the Taliban and the consequences of their rule for the interests of the Islamic Republic of Iran.

1. Professor in International Relations, Department of Political Science, Yasouj University, Yasouj, Iran. (Corresponding Author) Email: abagheri@yu.ac.ir Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0002-4584-5870>

2. Ph. D Student in Political Science, Yasouj University, Yasouj, Iran. Email: ayoob.damyar@yahoo.com Orcid Code: <https://orcid.org/0009-0007-2442-1837>

Research Methodology

Since the article seeks to explain the historical trend of the decline of Arab nationalism, it has used a descriptive-analytical method. The article's data has been collected from library and internet sources.

Results & Discussion

The aim of the present study is to examine the trend of the decline of Arab nationalism with a look at the Gaza War and its consequences with a historical approach. The research findings show that although the decline of Arab nationalism has historical roots, the recent positions of Arab countries, including the Gulf Cooperation Council, Saudi Arabia, Egypt, Qatar, and Jordan regarding the Gaza War, have played a significant role in the decline of Arab nationalism. With their policies, these countries have sometimes fueled further divisions among Arabs instead of strengthening Arab unity. This has caused the feeling of Arab nationalism to gradually weaken and dissatisfaction among the people to increase. Political and social analyses show that Arab nationalism, as a unifying force, is no longer able to meet the needs of Arab society, and for this reason, individuals have become more inclined to their local and ethnic identities.

In general, authoritarian regimes in the Middle East are often faced with a crisis of legitimacy and see any popular activism and citizen mobilization as a potential threat. Most Arab governments want to control such movements and prevent them from challenging their sovereignty. Marina Calioli, a researcher at Columbia University, says: "Most Arab governments are sensitive to popular protests. They fear that opening up public space and allowing protests in support of the Palestinians may lead to protests against the government and its policies in other areas" (Cafiero, 2024). Any kind of popular mobilization that brings people together, whether online or in the streets, is a serious threat to these authoritarian regimes. Arab governments today do not welcome Palestinian nationalism because it is a source of popular mobilization against them. They prefer that people spend their time, money, and thoughts on entertainment and recreation. But everything related to political power, public policies, and the distribution of economic benefits remains under the control of the state. As a result, some scholars argue that even if Arab nationalism is not dead, it has lost its power (Khalidi, 1991: 1). What we now see in the practical policy of Arab countries towards Palestine is more personal and national self-interest than pursuing the national interests of the Palestinians; and this has also caused the Palestinian crisis to continue (Bagheri Dolatabadi & Fakhraei, 2018: 1-22).

Conclusions & Suggestions

The results of the article indicate that the Gaza War (2023-2024) has become a turning point in the history of political developments in the Middle East. This war clearly showed that what was once the driving force of developments in the Middle East under the name of Arab nationalism is nearing its end and that the Arab world will no longer witness unity and solidarity against Israel. Instead of supporting Palestine, Arab leaders

in the region have taken the path of de-escalation with Israel and, in order to maintain US security-political support, are avoiding any strong political stance against Israel. It seems that the following factors have been effective in the decline of Arab nationalism towards Palestine:

1. Political changes in the Arab world: Many Arab countries have faced serious domestic and political challenges in recent years, and these issues have affected the priority of anti-Israeli struggles. Unlike their predecessors, the Arab rulers of the region are not very popular among the people and are very fearful about the future of their rule. This concern has made them more dependent on their Western allies than ever before. Therefore, in order to maintain their country's power and political stability, they refuse to make any direct criticism of the West and its policies towards Palestine.
2. Normalization of relations with Israel: Countries such as the United Arab Emirates and Bahrain have normalized their relations with Israel in recent years, which has led to a decrease in nationalist sentiments and support for Palestine at the public level. The leaders of these countries strictly control public opinion and prevent the formation of any new political protest movement. A clear example of this can be found in Bahrain. Although Bahraini citizens continue to follow the developments in Palestine, the country's closed political structure has deprived them of the power to act.
3. Lack of a single leadership: Arab nationalism had charismatic leaders in the past, such as Gamal Abdel Nasser. But now no Arab leader is willing to accept this role. Although Saudi Arabia calls itself the political leader of the Arabs, it has no interest in assuming this role.
4. Economic and social issues and changing priorities: The economic and social crises in many Arab countries, such as Lebanon and Syria, have caused people to focus more on their domestic problems than on foreign issues. They feel that their country's domestic and economic issues are more important. As a result, they are less willing to participate in anti-Israel protests. It seems that new generations in Arab countries have different views on Palestinian issues and relations with Israel due to differences in experiences and education compared to previous generations.
5. Internal divisions and loss of former solidarity: Political and religious tensions between Arab countries and various groups, especially between Saudi Arabia and Qatar, have weakened the solidarity of Arab nations against Israel. In recent years, the competition between Qatar, the UAE and Saudi Arabia to influence developments in the Arab world has increased, and sometimes the conflict of interests between them has hit the Arab world. Libya is a prominent example of these competitions and deep political and strategic differences.

6. Social media and narratives: With the advent of social media, narratives have quickly shifted to different topics. Ideological and political debates are no longer the primary concern of Arab citizens, as they used to be. Western media also try to convey that political protests have little effect and cannot change the situation in Palestine. The bitter experience of past defeats on the one hand and the exaggeration of Israel's victories in wars on the other have not been without their influence on this feeling of hopelessness and indifference.

7. Change in global approaches: The increase in international support for Israel, especially from major countries and international institutions, has not been without its influence on the feeling of indifference and indifference to Arab efforts and protests. Some citizens may feel that the world is leaning more towards Israel, which has made Arab nations feel more weak overall.

Key Words: Arab Nationalism, Gaza war, Al-Aqsa storm, Israel, Palestine

مواضع کشورهای عربی در خصوص جنگ غزه (۲۰۲۳-۲۰۲۴)؛ تحلیلی تاریخی در خصوص افول ناسیونالیسم عربی

علی باقری دولت آبادی^۱ ایوب دامیار^۲

چکیده

جنگ غزه که در ۱۷ اکتبر ۲۰۲۳ آغاز شد و ۱۵ ماه به طول انجامید، با تخریب گسترده ساختمان‌ها، بیمارستان‌ها، مدارس و کشتار غیرنظامیان فلسطینی توسط ارتش اسرائیل، واکنش شدید افکار عمومی جهان را برانگیخت. با این حال، در مقایسه با اعتراضات گسترده‌ای که در غرب علیه اسرائیل صورت گرفت، میزان و شدت اعتراضات در کشورهای اسلامی محدود بود و هیچ نشانه‌ای از تحریک ناسیونالیسم عربی دیده نشد. مشاهده این وضعیت، این سوال را به ذهن متبادر می‌سازد که چه عواملی باعث افول ناسیونالیسم عربی در خاورمیانه شده است؟ فرضیه پژوهش بیانگر این است که افول ناسیونالیسم عربی ناشی از کنش و واکنش پیچیده عوامل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است. برای بررسی این موضوع، از روش کیفی از نوع تبیینی و شیوه گردآوری داده‌ها به صورت کتابخانه‌ای استفاده شده است. یافته‌ها نشان می‌دهند که ناسیونالیسم عربی در مراحل مختلف تاریخ، از جمله نهضت‌های اصلاح‌طلبی و جدایی‌خواهی، با چالش‌های متعددی مواجه بوده است. همچنین، مواضع کشورهای عربی و تحولات اخیر در جنگ غزه به کاهش احساس هویت ملی و وحدت عربی منجر شده است. این کشورها از موج جدید ناسیونالیسم که مبتنی بر اسلام‌گرایی است و تهدیدی علیه اقتدارگرایی در این کشورها محسوب می‌شود، واهمه دارند، به همین دلیل، تلاش می‌کنند مانع فعال‌سازی ناسیونالیسم عربی در منطقه شوند. علاوه بر این، رقابت‌های داخلی میان کشورهای عربی، وابستگی اقتصادی به غرب، و ناتوانی در ایجاد اتحادیه‌های مؤثر نیز از عوامل مهم افول ناسیونالیسم عربی به شمار می‌روند. در نتیجه، ناسیونالیسم عربی به جای آنکه به عنوان نیروی متحدکننده عمل کند، به تدریج جای خود را به گرایش‌های محلی و مذهبی داده است که برخی موارد باعث تشدید اختلافات داخلی و تضعیف همبستگی عربی شده است.

مقاله علمی

تاریخ دریافت:
۱۴۰۴/۱/۴
تاریخ بازنگری:
۱۴۰۴/۲/۱۶
تاریخ پذیرش:
۱۴۰۴/۲/۱۷
تاریخ انتشار:
۱۴۰۴/۲/۱۹

واژگان کلیدی: ناسیونالیسم عربی، جنگ غزه، طوفان الاقصی، اسرائیل، فلسطین

۱. استاد روابط بین‌الملل، عضو هیات علمی گروه علوم سیاسی دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران، (نویسنده مسئول)

Email: abagheri@yu.ac.ir   Orcid Code: <https://orcid.org/0000-0002-4584-5870>

۲. دانشجوی دکتری علوم سیاسی دانشگاه یاسوج، یاسوج، ایران.

Email: ayoob.damyar@yahoo.com   Orcid: <https://orcid.org/0009-0007-2442-1837>

استناد به این مقاله: باقری دولت آبادی، علی؛ دامیار، ایوب (۱۴۰۳). مواضع کشورهای عربی در خصوص جنگ غزه (۲۰۲۳-۲۰۲۴):

تحلیلی تاریخی در خصوص افول ناسیونالیسم عربی، فصلنامه سیاست پژوهی غرب آسیا، (۱)، ۲۷-۵

مقدمه

اسرائیل از سال ۱۹۴۸ تاکنون تقریباً به طور متوسط هر هشت سال یک بار جنگ دامنه‌داری را علیه محیط پیرامونی خود به راه انداخته است. به لحاظ راهبردی، ارتش اسرائیل با این ایده که این رژیم در محیطی بحران‌زا به سر می‌برد و باید توان و کارآمدی خود را همواره و در هر زمان و به گونه‌ای فراگیر و عملی به آزمون بگذارد، درگیر این جنگ‌ها شده است (Irani & Moghimi, 2023: 153). استراتژی اسرائیل در این نبردها، «کشاندن جنگ به سرزمین دشمن به صورت تهاجمی» بوده است. با آگاهی از این استراتژی و با شکست دادن ارتش این رژیم در زمینه‌های اطلاعاتی، نظامی و تکنولوژیکی، جنبش حماس توانست در ۷ اکتبر ۲۰۲۳ (۱۵ مهر ۱۴۰۲) و در قالب عملیات طوفان الاقصی، اعتبار نظامی اسرائیل را هم در داخل و هم در سطح جهانی تضعیف کند و ضربه‌ای بی‌سابقه به آن وارد سازد. تا پیش از این رویداد، مجموع رویکردها و راهبردهای جنبش حماس در فلسطین، مبارزه و مقابله با حملات اسرائیل در بعد تدافعی بود؛ ولی در عملیات طوفان الاقصی، برای نخستین بار، جنبش حماس با تغییر رویکرد از اقدامات پدافندی به آفندی، به مواضع اسرائیلی‌ها هجوم گسترده‌ای برد و تا حد زیادی معادلات سیاسی - امنیتی مناطق اشغالی را تحت الشعاع این اقدام خود قرار داد (Bordbar & Alishahi, 2023: 87).

در مقابل، اسرائیل عملیات موسوم به «شمشیرهای آهنین» را آغاز کرد. این رژیم ابتدا به حملات هوایی و بمباران مناطق مسکونی پرداخت و سپس در تاریخ ۱۹ اکتبر، عملیات «تهاجم گسترده زمینی به غزه» را آغاز کرد. این حملات منجر به کشته شدن حدود ۴۸۰۰۰ نفر از غیرنظامیان و زخمی شدن حدود ۱۱۱۰۰۰ نفر گردید. (Tohidi, 2023: 207-208). بسیاری از تحلیل‌گران صهیونیست این جنگ را «جنگ استقلال دوم» یا «جنگ موجودیتی» برای اسرائیل می‌دانند و معتقدند که نظریه‌های امنیتی رژیم صهیونیستی و ایده مربوط به «پناهگاه امن» برای یهودیان و تنوری «پلیس منطقه» و قدرت مسلط بر منطقه که تمامی آنها برای توصیف اسرائیل به کار گرفته می‌شد در هم شکسته شده است. نوار غزه و رژیم صهیونیستی از زمان عقب نشینی این رژیم از نوار غزه در سال ۲۰۰۵ و کنترل حماس بر آن پس از انتخابات ۲۰۰۶ و جنگ داخلی با فتح در سال ۲۰۰۷ با یکدیگر در حال نزاع بوده‌اند (kholghi, Samiee Esfahani & Farahmand, 2024: 77). برنامه اسرائیل برای نابودی کامل غزه و کنار گذاشتن تمام محدودیت‌های اخلاقی، حقوقی، انسانی و... موجب گردید افکار عمومی در جهان بشدت به این اقدامات، واکنش نشان دهد (Tohidi, 2023: 207-208). به نحوی که آفریقای جنوبی اقدام حقوقی در خصوص جنایت جنگی نخست‌وزیر و وزیر جنگ اسرائیل در دیوان بین‌المللی کیفری را در دستور کار قرار داد و با پیگیری‌های حقوقی این کشور، رای بر محکومیت نتانیاها و گالانت صادر شد. همچنین تخریب زیرساخت‌های اساسی غزه و تبدیل شدن آن به شهری غیرقابل سکونت، موجی از خشم علیه اسرائیل را در سراسر جهان، حتی دانشگاه‌های اروپا و آمریکا رقم زد. همزمان با اروپا و آمریکا یکی از نقاطی که انتظار می‌رفت شدیدترین واکنش‌ها را از خود نشان دهد، جهان عرب بود. این انتظار از آنجا ناشی می‌شد که برای حدود نیم قرن این منطقه یکی از قویترین جنبش‌های ناسیونالیستی بویژه علیه اسرائیل را تجربه کرده بود. اما آنچه در عمل مشاهده شد این بود که ملت‌های عرب همچون دولت‌های خود موضع چندان فعالی نداشتند و نتوانستند رهبران خود را از مسیر سازش با اسرائیل بازدارند و وادار به حمایت

جدی و کمک نظامی - اقتصادی به حماس کنند. این پژوهش در تلاش است تا دلایل این رفتار و افول ناسیونالیسم در جهان عرب را با نگاهی تاریخی تحلیل کند.

۱- پیشینه پژوهش

از زمان انعقاد آتش بس بین حماس و اسرائیل (۱۵ ژانویه ۲۰۲۵) و پایان رسمی جنگ غزه (۲۰۲۳-۲۰۲۴) مدت زمان چندانی نگذشته است. به همین خاطر تعداد مقالات منتشر شده در این خصوص اندک هستند. لذا در پیشینه پژوهش علاوه بر این آثار، پژوهش‌های نگاشته شده درباره ناسیونالیسم عربی نیز مرور می‌گردد.

احمدیان (۱۴۰۳)، در پژوهشی با عنوان «جنگ غزه و دینامیسم درونی سیاست در اسرائیل»، به تشریح دیدگاه‌های متعارض در درون جامعه سیاسی اسرائیل نسبت به جنگ غزه می‌پردازد و در اثبات مدعای خود اختلاف در کابینه جنگ، تظاهرات خانواده‌های نظامیان، اختلاف نظر یهودیان اسرائیل با عرب‌های اسرائیلی، راهپیمایی‌ها علیه نتانیاوو و انتقاد روزنامه چپ‌گرای رژیم صهیونیستی نسبت به نتانیاوو را مورد اشاره قرار می‌دهد.

عباس^۱ (۲۰۲۳)، در پژوهشی با عنوان «بررسی ایدئولوژی، عدم تقارن و قوم‌گرایی قومی در بحران اسرائیل - غزه ۲۰۲۳»، تأثیر تقسیمات طبقاتی و توسعه سرمایه‌داری بر اهداف صهیونیستی را بررسی می‌کند. به اعتقاد او ملی‌گرایی صهیونیستی هنوز بر ملاحظات اخلاقی اولویت دارد.

میرمحمودی (۱۴۰۰)، در پژوهشی با عنوان «ناسیونالیسم در میان ملل مسلمان و غرب و تأثیر امت‌گرایی بر اتحاد جهان اسلام» بیان می‌دارد که افزایش تهدیدات بین‌المللی به ویژه از سوی کشورهای توسعه‌یافته غربی، اهمیت اتحاد امت اسلامی را دوچندان کرده است. با این حال شاهد ملی‌گرایی در جهان اسلام هستیم که بر منافع درونی و ناسیونالیسم ملی تأکید دارد. به اعتقاد وی تقابل و تعامل هویت ملی و امت‌گرایی اسلامی یکی از مباحث چالش‌برانگیز میان متفکران اسلامی شده است.

خاکرند (۱۳۹۸)، در پژوهشی با عنوان «تأثیر ایدئولوژی ناسیونالیسم عرب بر گسترش شکاف‌های اجتماعی عراق (۱۹۲۱-۱۹۹۱م)» توضیح می‌دهد که عوامل اصلی گسترش این شکاف‌ها شامل ناسیونالیسم عربی و تلاش حاکمان برای همگون‌سازی جامعه بوده است. تحلیل فوق‌نشان می‌دهد که حاکمان عراق برای غلبه بر مشکلات هویتی به دنبال جذب سایر گروه‌های قومی بوده‌اند.

والجورن^۲ (۲۰۲۵)، در پژوهشی با عنوان «درک واکنش‌های اسلام‌گرایان عرب به جنگ غزه» تصریح می‌کند که اگرچه حمایت گسترده‌ای از آرمان فلسطین وجود دارد، اما واکنش‌های اسلام‌گرایان یکسان نیست. به اعتقاد او تقاطع ایدئولوژی و منافع در ساختار فرصت و تهدید سیاسی بر رفتار اسلام‌گرایان موثر بوده است.

1. Tahir Abbas

2. Morten Valbjørn

پژوهش حاضر از دو جنبه با آثار فوق تمایز دارد: نخست؛ پرداختن به جنگ غزه و نوع واکنش ناسیونالیسم عربی نسبت به آن و دیگری تحلیل افول ناسیونالیسم عربی در بستری تاریخی.

۲- نگاهی به مواضع کشورهای حاشیه خلیج فارس در خصوص جنگ غزه

۲-۱- عربستان

مواضع عربستان در خصوص عملیات طوفان الاقصی و پیامدهای آن را در قالب فعالیت‌های دیپلماتیک در دو سازمان همکاری‌های اسلامی و اتحادیه عرب باید تحلیل نمود. مواضع کشورهای شورای همکاری خلیج فارس از زمان شروع طوفان الاقصی تا پایان جنگ غزه بر اساس تحولات میدانی پیوسته تغییر کرد. این کشورها که در ابتدا و با شروع عملیات ۷ اکتبر در حالت تحیر قرار گرفته بودند، با آغاز واکنش اسرائیل و شدت گرفتن بمباران‌های این رژیم، زبان به انتقاد از اسرائیل گشودند. آنها در مرحله بعد و با بالا رفتن میزان کشته و زخمی‌ها مواضع سخت‌تری اتخاذ کردند و لحن گفتارهای خود را به سمت حمایت از آتش‌بس تغییر دادند. پس از ۷ اکتبر، محمد بن سلمان تلاش کرد تا یک واکنش جمعی عربی-اسلامی را علیه اسرائیل هدایت کند و در تاریخ ۱۸ اکتبر جلسه اضطراری سازمان همکاری اسلامی^۳ را در جده و اجلاس اتحادیه عرب را در ۱۱ نوامبر در ریاض برگزار کرد. نتایج این اجلاس‌ها محدود و کم فروغ بود، چراکه اختلافات سیاسی درون اتحادیه عرب و کشورهای سازمان همکاری اسلامی عمیق و گسترده بود و به هیچ وجه نمی‌شد شکاف‌های ایجاد شده را پر کرد. گروهی از کشورها خواستار واکنش تند و گروهی دیگر واکنش متعادل و دیپلماتیک را مطالبه می‌کردند. آنچه نهایتاً از دل فعالیت دو سازمان بیرون آمد این بود که هر دو با حمایت از روند حقوقی اتخاذ شده از سوی آفریقای جنوبی در دیوان بین‌المللی کیفری از دادستان این دیوان خواستند تا به جنایات اسرائیل در غزه رسیدگی کند (Dalay, 2024). آنچه از مواضع آنها در این مرحله قابل برداشت است نوعی تقسیم‌کار بین اعضا برای رسیدن به خواسته فوق است. به طوری که عربستان سعودی از قدرت خود در بسیج کشورهای عربی و اسلامی استفاده کرد. امارات از موقعیت خود به عنوان یک عضو غیررای‌دهنده در شورای امنیت سازمان ملل بهره برد و قطر بر میانجی‌گری با حماس تمرکز کرد. سه کشور دیگر یعنی، بحرین، کویت و عمان، مواضع کم‌فروغ‌تری داشتند. به‌رغم تفاوت‌های درون‌منطقه‌ای در مورد عادی‌سازی روابط، هیچ‌یک از کشورهای خلیج فارس حاضر به چرخش به سمت «اردوی رادیکال»^۴ که شامل ایران، سوریه، لبنان و الجزایر بود، نبودند و به سطح بیانیه‌های رهبران لیبی و ترکیه نیز نزدیک نشدند (Ulrichsen, 2023). بطور مشخص عربستان تمایلی نداشت روند حوادث به سمتی پیش رود که به مانعی برای تنش‌زدایی با اسرائیل تبدیل شود.

۲-۲- مصر

از آغاز جنگ غزه در اکتبر ۲۰۲۳، مصر به شدت با پیشنهاد مقامات اسرائیلی مبنی بر اینکه فلسطینی‌ها باید از غزه به صحرای سینا مهاجرت کنند، مخالفت کرد. مصر نگران بود که این جابجایی می‌تواند منجر به بحران پناهندگان شود که امنیت ملی این کشور را تهدید نماید و اوضاع خاورمیانه را بیش از پیش بی‌ثبات سازد. همچنین موضع قاهره ناشی از همبستگی اصولی

3. OIC

4. Radical Camp

با قضیه فلسطین و عدم اعتماد تاریخی به نیت‌های اسرائیل نسبت به فلسطینی‌ها بود. علاوه بر این، مقامات مصری نگران بودند که ورود فلسطینی‌ها، به ویژه شبه‌نظامیان به صحرای سینا حرکت‌های جهادی که سال‌ها این شبه‌جزیره را تحت تأثیر قرار داده بود، دوباره فعال نماید. اگرچه شرکای غربی مصر از اواسط اکتبر ۲۰۲۳ موضع منفی علیه چنین جابجایی اجباری اتخاذ کرده بودند، اما این مواضع نمی‌توانست از نگرانی‌های مصر بکاهد و تشدید وضعیت آوارگان در رفح، همچنان یکی از نگرانی‌های اصلی مصر باقی ماند. بنابراین، مصر به طور فعال در فرایند تلاش‌های دیپلماتیک برای پایان دادن به جنگ مشارکت کرد. قاهره به همراه قطر، میانجی‌گری بین اسرائیل و حماس را برای دستیابی به آتش‌بس برعهده گرفت که امکان تبادل گروگان‌ها و زندانیان را فراهم کرد و کمک‌های انسانی به غزه را به طور قابل توجهی افزایش داد. این دیپلماسی، همانند دورهای قبلی درگیری‌ها در نوار غزه، به مصر این فرصت را داد تا خود را برای ایالات متحده و دیگر بازیگران به عنوان یک واسطه بالقوه در ثبات خاورمیانه مطرح نماید. مصر امیدوار بود پس از پایان جنگ، بتواند اسرائیل و فلسطینی‌ها را به سمت از سرگیری مذاکرات برای دستیابی به یک توافق جامع مبتنی بر ایجاد یک دولت مستقل فلسطینی سوق دهد (International Crisis Group, 2024: 2). مصر به طور فعال تلاش کرده است تا یک دولت مستقل فلسطینی تأسیس شود. با این حال، با وجود محکومیت‌های شدید اقدامات اسرائیل، قاهره بر این باور است که درگیری در غزه یک فرصت مناسب و محرکی برای مجبور کردن هر دو طرف، اسرائیلی و فلسطینی، به از سرگیری مذاکرات سیاسی است تا راه‌حلی برای دو دولت اتخاذ شود (Barak, 2023: 18). انتظاری که از سوی سایر هم‌تایان این کشور چندان واقع‌بینانه به نظر نمی‌رسد.

۳-۲- اردن

در پی عملیات طوفان الاقصی و جنایات جنگی اسرائیل در غزه، تظاهرات گسترده‌ای در حمایت از فلسطین در سراسر اردن برگزار شد. این تظاهرات به صورت روزانه یا هفتگی در نقاط مختلف این کشور انجام شد و هزاران نفر از فلسطینی‌ها و ساکنان کرانه شرقی را گرد هم آورد. معترضان با موضعی قاطع به نفع حماس و علیه اسرائیل و ایالات متحده شعار سر دادند. خواسته‌های معترضان از دولت شامل تعطیلی سفارت‌های اسرائیل و ایالات متحده، اتخاذ موضع فعال‌تر علیه سیاست‌های اسرائیل در غزه و لغو تمامی توافقات اردن و اسرائیل، از جمله معاهده صلح ۱۹۹۴ بود. علاوه بر برگزاری تظاهرات، بخش خصوصی اردن در تاریخ ۱۱ دسامبر ۲۰۲۳ به نشانه همبستگی با غزه اقدام به تحریم کالاهای اسرائیلی و اعتصاب نمود. این اعتراضات در ادامه از حمایت پارلمانی برخوردار شد. نمایندگان اسلام‌گرای پارلمان تهدید کردند که در صورت عدم اتخاذ موضع فعال‌تر از سوی امان علیه اسرائیل، استعفا خواهند داد. همچنین مجلس نمایندگان توافق کرد که کمیته حقوقی خود را موظف کند تا تمامی توافقات با اسرائیل را بررسی کند و پیشنهاد دهد که اعتبار این توافقات به آتش‌بس در غزه مشروط شود. اگرچه این تصمیم عمدتاً نمادین بود و از حمایت ملموسی از سوی ملک عبدالله، دولت یا سنا برخوردار نشد، اما از شدت افکار عمومی در این کشور کاست (Franco, 2023: 8).

با وجود محکومیت‌های رسمی اسرائیل، اردن هیچ‌گاه اجازه فعالیت‌های ضد اسرائیلی را در کشور خود نداد. در واقع امان (پایتخت اردن) سعی کرد تا احساسات ضد اسرائیلی که به نظرش افراطی بودند را سرکوب کند. به عنوان مثال، وقتی معترضان تلاش کردند در مرز اسرائیل تجمع کنند یا به سفارت اسرائیل هجوم ببرند، نیروهای امنیتی آنها را متوقف کردند.

دستگاه امنیتی اردن اعلام کرد که اجازه برگزاری هیچ نوع اعتراضی در اطراف مرز را نخواهد داد و بر ممنوعیت «همه تجمعات در هر مکان یا محلی که ممکن است به زندگی روزمره آسیب بزند یا جان شهروندان را به خطر بیندازد» تأکید کرد. سازمان‌های حقوق بشری ادعا کردند که حداقل ۱۰۰۰ فعال حامی فلسطین به دلیل انتقاد از توافقات اردن با اسرائیل یا حمایت از اعتصابات و تظاهرات، بازداشت یا مورد آزار قرار گرفتند. در کل باید گفت این اعتراضات و مواضع هیچ یک از توافقات موجود اردن با اسرائیل را لغو یا معلق نکرده است و این کشور همچنان روابط سیاسی خود با تل‌آویو را حفظ کرده است (AmnestyInternational, 2024).

۴-۲- قطر

از همان ابتدای جنگ غزه، قطر به عنوان کانون دیپلماتیک اصلی در مذاکرات برای آزادی گروگان‌ها ظاهر شد و در زمینه‌های دیگری نیز نقش مهمی ایفا کرد. این کشور به عنوان واسطه‌ای بزرگ در هماهنگی تخلیه ایمن اتباع خارجی از غزه، تسهیل دسترسی‌های انسانی، حفظ زیرساخت‌های حیاتی و رسیدگی به دیگر مشکلات فوری عمل کرد. با وجود این که اسرائیل ممکن بود تمایل به استفاده از مصر یا دیگر واسطه‌ها داشته باشد، حماس همچنان به وابستگی خود به قطر پایبند ماند. قطر با آگاهی از آسیب‌پذیری‌های خود، به دنبال تأمین تعهدات از طرف‌های اصلی توافق بود. گزارش‌ها حاکی از این بودند که اسرائیل قول داده بود تا از هدف‌گیری رهبران حماس در خاک قطر خودداری کند. حماس نیز متعهد گردیده بود فرایند آتش بس را صرفاً از کانال قطر پیگیری نماید (Zaga, 2023: 20). در کل دیپلماسی میانجیگری اتخاذ شده از سوی قطر توانست بار دیگر این کشور کوچک حاشیه خلیج فارس را به عنوان یک بازیگر موثر در روند تحولات غرب آسیا معرفی نماید و دوحه را به مکانی برای برگزاری نشست‌های سیاسی تبدیل کند.

۵-۲- بحرین

بحرین در روزهای اول جنگ غزه، شاهد تظاهرات مردمی با حضور هزاران شرکت‌کننده بود. دولت بحرین در واکنش به حملات اسرائیل به غزه، سفیر خود را از اسرائیل فراخواند. مجلس بحرین نیز اعلام کرد که همه روابط اقتصادی با اسرائیل پس از اخراج سفیر اسرائیل از بحرین در حال قطع شدن است (Whitson, 2024). دیپلمات‌های اسرائیلی در بحرین در واقع اندکی پس از ۱۷ اکتبر توسط دولت اسرائیل برای ملاحظات امنیتی تخلیه شدند. سفیر بحرین در اسرائیل نیز بلافاصله پس از حملات اکتبر، برای ملاحظات امنیتی به بحرین بازگشت و هنوز به تل‌آویو بازنگشته است. بحرین همچنین آسمان خود را به روی پروازهای اسرائیلی بست، اما علی‌رغم این اقدامات، این کشور هنوز از توافق ابراهیم خارج نشده است. این موضع، بیانگر این است که بحرین بدنال مدیریت سیاسی رخدادهای روابط خارجی خود است. این کشور هزینه‌های خروج از توافق ابراهیم را بسیار سنگین ارزیابی می‌کند. لذا ترجیح می‌دهد تا همکاری‌های سیاسی، تجاری و نظامی خود با اسرائیل را به شکل پنهانی دنبال نماید. آنها برای توجیه حفظ این روابط مساله کمک‌رسانی‌های بهداشتی و بشردوستانه به مردم فلسطین را بهانه کرده و همچون امارات می‌کوشند تا خود را یاریگر مردم غزه نشان دهند (Harkov, 2024).

۶-۲- امارات

پس از عملیات طوفان الاقصی و بمباران‌های اسرائیل، مردم امارات همدردی زیادی با مردم غزه نشان دادند. البته این همدردی در همه جا به یک اندازه نبود. دیپلمات‌های خارجی تایید کردند که در امارت شارجه، احساسات ضد اسرائیلی و ضدیهودی بسیار بیشتر از امارت دوبی یا ابوظبی بوده است، گو اینکه شارجه هرگز عادی‌سازی روابط با اسرائیل را انجام نداده است (Krasna, 2024). در واقع در امارت دوبی یا ابوظبی هیچ ابراز احساسات ضد اسرائیلی دیده نشد و هرگونه دیوارنگاره، اعتراض سیاسی و تظاهرات از هر نوع توسط دولت ممنوع اعلام گردید. تنها در جریان برگزاری کنفرانس آب و هوایی کاپ ۲۸ در دبئی اعتراضات بسیار محدود و کنترل شده‌ای گزارش شد. ترجیح دولت امارات که روابط خود را با اسرائیل عادی‌سازی کرده این است که مردم احساسات خود را بیشتر در فضای مجازی و از طریق بیان هنری و گرافیتی بروز دهند تا در کف خیابان و در قالب اعتراضات سیاسی.

شیخ محمد بن زاید، رهبر امارات، همچنان از حفظ رابطه با اسرائیل دفاع می‌کند. او مدعی است رابطه با اسرائیل حداقل به آن‌ها اجازه می‌دهد به مردم نیازمند فلسطین کمک کنند. «ظرف یک هفته پس از شروع جنگ، امارات یک هواپیمای حامل مواد و وسایل بهداشتی را به العریش در مصر در شبه جزیره سینا فرستاد و ۳۴ میلیون دلار به غزه کمک کرد. دولت امارات در ۶ ماه اول جنگ، مرکزی برای مراقبت‌های بهداشتی کودکان غزه و یک بیمارستان دریایی و همچنین یک مرکز آب‌شیرین‌کن برای حل مشکل آب در نوار غزه تاسیس کرد. همچنین زمانی که کمک‌کنندگان غربی کمک‌های مالی به آژانس امداد و کار سازمان ملل^۵ سازمان اصلی ارائه‌دهنده کمک به پناهندگان فلسطینی - را به دلیل ادعای مشارکت دوازده کارمند آن در حملات حماس به حالت تعلیق درآوردند، ابوظبی کمک‌های خود را به این سازمان دو برابر کرد» (Helou, 2023).

در کل آنچه در خصوص مواضع کشورهای حاشیه خلیج فارس از جنگ غزه می‌توان گفت این است که حمایت کشورهای عربی از شهروندان غزه، حماس و مسئله بزرگ‌تر فلسطین، ترکیبی از حمایت‌های کم‌فروغ از نظر بیانی، مادی و دیپلماتیک بوده است که در صحنه سیاسی نتایج ملموسی به همراه نیاورده است. این حمایت‌ها نتوانستند به هیچ‌یک از اهداف مورد نظر، از جمله کاهش یا متوقف کردن حملات اسرائیل، تأمین کمک‌های کافی برای مردم غزه، یا تضمین عقب‌نشینی کامل اسرائیل از نوار غزه دست یابند. عجیب‌تر اینکه مصر و اردن تأکید کردند که هیچ‌یک از مردم غزه را که توسط اسرائیل اخراج شوند را نخواهند پذیرفت (Khouri, 2024). این مواضع زمانی قابل تامل تر خواهد بود که به گذشته این کشورها و نوع حمایت آنها در قالب ناسیونالیسم عربی نیم نگاهی داشته باشیم.

۳- ناسیونالیسم عربی و ظهور آن در جهان اسلام

در خصوص تعریف ناسیونالیسم باید به این نکته اشاره کرد که تعریف واحد و یکسانی در مورد آن وجود ندارد و از جمله واژه‌های مبهم و دارای معانی متعدد در علوم اجتماعی و سیاسی می‌باشد. مراد ما از این واژه در اینجا تعریف اسمیت از این اصطلاح است. او می‌نویسد: «ناسیونالیسم جنبشی ایدئولوژیک برای دست یافتن و حفظ کردن استقلال، وحدت و هویت برای مردمانی است که برخی از اعضای آن به تشکیل یک ملت بالقوه و بالفعل باور دارند» (Smith, 2014: 19-20).

5. UN Relief and Works Agency

این تعریف ایدئولوژی را به یک جنبش معطوف به هدف گره می‌زند و ناسیونالیسم را به عنوان یک ایدئولوژی به عنوان نوع خاصی از کنش توصیف می‌کند.

در مورد منشأ ناسیونالیسم عرب روایات مختلفی وجود دارد. به روایت دان^۶، ناسیونالیسم عربی ریشه در مدرنیسم اسلامی دارد که در میانه قرن نوزدهم در افکار عبده و پیروانش مشاهده شد. عبده بر عقب‌ماندگی مسلمانان تأکید می‌کرد و راه چاره را رجوع به اسلام اصیل می‌دانست (Zamani, 2023: 151-152). ناسیونالیسم عرب در مراحل اولیه خود به صورت یک حرکت فرهنگی - مذهبی ظاهر شد و سپس شکل سیاسی به خود گرفت. در این مرحله احیاء فرهنگی و مذهبی اعراب هدف عمده حرکت بود. در مرحله بعد ناسیونالیست‌های عرب خواستار رسیدن به اهداف سیاسی شدند و مسأله اصلاحات داخلی در امپراتوری عثمانی جهت برابری همه نژادها و بویژه دو نژاد ترک و عرب و خودمحتاری محلی را مطرح ساختند (Ahmadi, 1990: 87).

ناسیونالیسم عربی، با وجود تمام اختلاف نظرها درباره آن، به عنوان «آگاهی ملت عرب از تفاوت‌ها و تمایزهای فرهنگی، زبانی و قومی خود نسبت به دیگران شناخته می‌شود. این آگاهی به یک هویت خاص پیوند خورده و آرزوهای آنان برای زندگی آزاد، مستقل و بهتر را در قالبی سیاسی ارائه داد» (Elahitabar, 2016: 35). تولد اندیشه ناسیونالیسم عربی در سال‌های میان دو جنگ جهانی و گسترش آن در دهه‌های پنجاه و شصت تأثیر زیادی بر جنبش‌های تحت این عنوان گذاشت. در این دوره، تمرکز اصلی این اندیشه بر استحکام کشورهای عربی بود، زیرا بسیاری از این کشورها تحت استعمار خارجی قرار داشتند و مسأله رهایی فلسطین در پی جنگ‌های مداوم با اسرائیل به عنوان یک هدف دنبال می‌شد (Khadouri, 1999: 56-57).

برای ناسیونالیسم عربی دو ویژگی می‌توان ذکر کرد: نخست، ماهیت دوگانه آن است. ناسیونالیسم عرب، برخلاف ناسیونالیسم سکولار اروپایی، بر هر دو عنصر عربیت و اسلامیت تأکید دارد و نتوانسته است مانند ناسیونالیسم غربی، مذهب را کنار بگذارد. این موضوع باعث شده که در خاورمیانه، برخلاف اروپا و بسیاری از جوامع دیگر که ناسیونالیسم به ظهور «دولت-ملت» منجر می‌شود، به برقراری دموکراسی و پلورالیسم نینجامد. دوم این که، خاستگاه ناسیونالیسم عرب، در میان روشنفکران غیرغربی، اعراب مسیحی و چپ‌گرایان شکل گرفته است و این امر بر روند حیات آن تأثیرات جدی گذاشته است (Zibakalam, 2001: 78). در ادامه روند این تکامل به اختصار توضیح داده می‌شود.

۴- مراحل تکامل ناسیونالیسم عرب

۴-۱- مرحله نخست: نهضت اصلاح‌طلبی

اولین مرحله ناسیونالیسم و یا بیداری عربی تحت تأثیر سلطه‌طلبی نظامی و سیاسی امپریالیسم اروپا بر سرزمین‌های عرب آغاز شد. حمله ناپلئون به مصر و سرانجام اشغال این کشور در ۱۸۸۲ از سوی انگلستان، حس بیداری و همبستگی عربی را برانگیخت. عکس‌العمل اعراب به این سلطه‌جویی در واقع رنگ اسلامی - عربی داشت و کمتر به مسایل سیاسی در رابطه با حکومت عثمانی و مخالفت علنی با آن مربوط می‌شد. نهضت‌های عربی این دوره که علیه سلطه امپریالیستی اروپا در الجزایر (دهه ۱۸۳۰) و مصر (دهه ۱۸۸۰) از سوی رهبران عرب آغاز شد، بیشتر جنبه میهن پرستانه داشت تا ناسیونالیستی به

⁶. Dan

مفهوم وسیع آن. در این مرحله، ناسیونالیسم عرب بیشتر از سوی مسیحیان مطرح شد و خواسته ناسیونالیست‌ها (اعم از مسیحی و مسلمان) اصلاحات و اعطای حقوق برابر به اعراب بود و نه جدایی از امپراتوری عثمانی. این دوره، آغاز فصل جدیدی در تاریخ اعراب بود که در آن، مفهوم خودآگاهی ملی به‌عنوان محورهای اصلی تحولات اجتماعی و سیاسی مطرح شد (Ayyad, 1999: 8-9).

۲-۴- مرحله دوم: کشور واحد دو ملیتی عرب _ ترک

با آغاز استبداد ترک‌های جوان، فعالیت ناسیونالیست‌های عرب وارد مرحله تازه‌ای شد. جمعیت‌ها و گروه‌های متعددی در سوریه، لبنان و عراق تشکیل شد که هدف آنها تعیین سرنوشت آینده سرزمین‌های عرب بود. زیرا علی‌رغم انقلاب ۱۹۰۸، ضعف عثمانی به طور فزاینده‌ای آشکار گشت (Ahmadi, 1990: 124). توسعه جنبش ملی‌گرایی عربی در سال ۱۹۰۸ با وقوع یک کودتای نظامی به طور قابل توجهی تغییر کرد. این کودتا به رهبری انور، طلعت و جمال پاشا و با حمایت کمیته اتحاد و ترقی^۷ صورت گرفت و به سقوط سلطنت عبدالحمید دوم منجر شد. پس از این کودتا، نظام مشروطه به سرعت برقرار شد. به دلیل احیای نظام مشروطه و تصویب قانون اساسی جدید، دوره جدید حکومت به عنوان «دوره دوم مشروطه» یا «ایکنجی مشروطیت»^۸ شناخته شد که بعد از «دوره اول مشروطه» در دهه ۱۸۷۰ قرار می‌گیرد. قانون اساسی جدید بر اصلاحات سیاسی و اجتماعی تأکید داشت و آزادی بیان، برابری مردم تحت قانون و نظام مشروطه را تضمین کرد (Aidan, 2005: 19).

دوره دوم مشروطه به دلیل تأکید دولت بر تقویت هویت ترکی و ملی‌گرایی ترکی^۹ در عصر مدرن، منحصر به فرد است. این اصول از زمان تأسیس کمیته اتحاد و ترقی مطرح بوده است. تقویت ملی‌گرایی ترکی و اصلاحات سیاسی در این دوره با واکنش منفی و قوی از جانب جامعه چند فرهنگی عثمانی، به‌ویژه از طرف جمعیت عرب مواجه شد. قبل از شروع جنگ جهانی اول در سال ۱۹۱۴، جنبش‌ها و سازمان‌های ملی‌گرایی عربی در سراسر خاورمیانه، به‌ویژه در منطقه شام تأسیس شده بودند. شکوفایی این جنبش‌ها منجر به تقویت بیشتر ملی‌گرایی عربی شد و در نهایت در سال ۱۹۱۳، سازمان‌های ملی‌گرایی عربی از نقاط مختلف جهان در کنگره عربی در پاریس گرد هم آمدند تا درباره آینده ملت عرب در امپراتوری عثمانی بحث کنند. این کنگره همچنین به بررسی وجود جنبش صهیونیستی و تهدید آن برای ملت عرب، به‌ویژه جمعیت عرب فلسطینی، پرداخت (Dawisha, 2002: 33).

۳-۴- مرحله سوم: از جدایی خواهی و استقلال طلبی تا حمایت از فلسطین

پیش از شروع جنگ جهانی اول، رهبران کمیته اتحاد و ترقی که از گسترش احساس ناسیونالیستی در میان اعراب نگران شده بودند، سیاست سرکوب رهبران را در پیش گرفتند. سیاست ترک‌گرایی در آستانه جنگ جهانی اول، ویژگی شدید ضد عربی و اسلامی به خود گرفت. در این زمان، اندیشمندان جدیدی ظهور کردند که نقش اساسی در شکل‌گیری جنبش پان‌عربیسم در دهه ۱۹۶۰ ایفا کردند. یکی از این اندیشمندان ساطح الحصری بود. ساطح الحصری نقش مهمی در توسعه

⁷ CUP

⁸ İkinci Meşrutiyet

⁹ Türkçülük

تفکر ملی‌گرایی عربی داشت، زیرا اندیشه‌هایش بر بنیان‌گذاران حزب بعث تأثیر گذاشت و با بسیاری از ملی‌گرایان عرب از گرایش‌های مختلف، به ویژه چپ‌گرایان و راست‌گرایان افراطی، در تعامل بود. او بیان کرد که حتی اگر عرب‌ها به کشورهای مختلف تقسیم شوند، هنوز یک ملت واحد هستند؛ زیرا مردم عرب دارای گذشته تاریخی مشترک، هویت نژادی یکسان و زبان مشترکی هستند. این ایده بعدها توسط ملی‌گرایان سوری‌الاصول مانند زکی ارسوزی، میشل عفلق، صلاح‌الدین بیطار و عبدالرحمن سیاه‌باندر در اواخر دهه ۱۹۳۰ و اوایل دهه ۱۹۴۰ با تأسیس حزب بعث گسترش یافت. حزب بعث تا اوایل سال ۲۰۰۰ بر سیاست‌های جهان عرب تأثیرگذار بود. همچنین در میان رهبران عرب نقش جمال عبدالناصر در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ در تقویت پان‌عربیسم پررنگ بود. همچنین اعراب کوشیدند در قالب اتحادیه عرب و با تعهد به وحدت، حل و فصل اختلافات و اقدام هماهنگ علیه اسرائیل، حس ناسیونالیستی خود را به نمایش گذارند (Kumar, 2024: 73).

در این دوره در رابطه با فلسطین، ملی‌گرایان عرب در برابر حملات اسرائیل آماده شدند. شناسایی اسرائیل به‌عنوان یک دشمن مشترک، وحدت عربی را تسریع کرد و به زودی ملی‌گرایان عرب مؤسسات و نیروهای جدیدی برای مقابله با نفوذ یهودیان در خاورمیانه تأسیس کردند. از سال ۱۹۳۶، هنگامی که کارگران فلسطینی اعتصاب عمومی کردند، مردم عراق نیز با پیوستن به اعتصاب و برگزاری جلسات عمومی در سراسر عراق، حمایت خود را نشان دادند. ابعاد این حرکت چنان بزرگ بود که دولت عراق مجبور شد اعتراض‌ها و جلسات عمومی را ممنوع کند، اما این اقدام مؤثر واقع نشد و مردم عراق همچنان به حمایت از فلسطینیان ادامه دادند. در اکتبر ۱۹۳۸، کنفرانسی تحت عنوان دفاع از ملت فلسطین با مشارکت نمایندگان کشورهای اسلامی و عربی برگزار شد. پس از جنگ جهانی دوم، همکاری‌های واقعی میان کشورهای عربی تقویت شد و با تأسیس اتحادیه عرب به تحقق پیوست. طبق الحاقیه مربوط به فلسطین در منشور اتحادیه عرب، این اتحادیه تنها برای تقویت همکاری میان کشورهای عربی تازه استقلال‌یافته و ترویج پان‌عربیسم ایجاد نشد، بلکه هدف آن حمایت از استقلال دولت فلسطینی و دفاع از حقوق فلسطینیان عرب برای تعیین سرنوشت خود بود (Palestine Facts, 2015).

۴-۴- مرحله چهارم: حمایت همه‌جانبه از فلسطین

از میانه قرن بیستم، سیاست‌های منطقه‌ای به‌طور قابل توجهی تحت تأثیر ناسیونالیسم عربی قرار گرفت. این ناسیونالیسم به معنای وجود پیوندهای خاص بین مردم عرب زبان است که به‌عنوان بخشی از یک ملت عرب واحد با زبان، تاریخ، فرهنگ و سنت مشترک در نظر گرفته می‌شوند. این هویت فراملی به رژیم‌ها فشار می‌آورد که بین منافع محدود دولتی و منافع بزرگ‌تر ملت عرب تعادل برقرار کنند. این تنش باعث به‌وجود آمدن بحث‌های زیادی درون کشورهای عربی درباره منافع مشترک شد. محکوم کردن رقبای سیاسی به عدم پابندی به «منافع عربی» بزرگ‌تر، استراتژی رایجی برای تضعیف مخالفان و تقویت مشروعیت خود بود. ناسیونالیسم عربی فراتر از مرزها عمل می‌کرد و بر ارتباطات بین جوامع تأکید داشت. در این سال‌ها جهان عرب به‌عنوان یک مکان وسیع برای تبادل افکار و اطلاعات شناخته می‌شد. فلسطین در مرکز سیاست‌های منطقه‌ای عربی در زمان‌های درگیری‌های نظامی بین اسرائیل، فلسطینی‌ها و کشورهای عربی قرار داشت. اعراب در این مرحله به حمایت همه‌جانبه از فلسطین ادامه دادند در تمامی نشست‌های سیاسی تجاوزگری اسرائیل را محکوم و بر حق

تشکیل دولت فلسطین تاکید کردند. عراق، سوریه و مصر مهمترین حامیان فلسطین در این سالها بودند و محوریت اقدامات ضد اسرائیلی را رقم می‌زدند (Devlin, 1991: 1405, Kienle, 1995: 53).

جمال عبدالناصر پس از به دست گرفتن قدرت در کودتای نظامی سال ۱۹۵۲، به‌عنوان یکی از رهبران کاریزماتیک توانست جامعه را به دور خود جمع کند و با استفاده از گفتمان سوسیالیستی و ملی‌گرایانه، مردم را بسیج کند. برنامه صنعتی‌سازی که ناصر آغاز کرد، امیدها را برای تبدیل مصر به کشوری قوی و شکوفا و همچنین دستیابی به وحدت میان کشورهای عربی افزایش داد. این رویکرد پان‌عربیستی محبوبیت ملی‌گرایی عربی سوسیالیستی را فراتر از مرزهای مصر برد. در نهایت، در سال ۱۹۵۸، مصر و سوریه با هم متحد شدند و جمهوری متحده عربی^{۱۰} را تشکیل دادند. محبوبیت ملی‌گرایی عربی پس از جنگ جهانی دوم با هدف استقلال کشورهای عربی از قدرت‌های استعماری ادامه داشت و تا اواخر دهه ۱۹۶۰ پس از شکست تحقیرآمیز عرب‌ها در جنگ ۱۹۶۷ (جنگ شش روزه) برقرار بود (Kurun, 2017: 20).

مهمترین سازمان‌ها و جنبش‌های فلسطینی در این دوره شکل گرفتند. اولین جنبش در سال ۱۹۴۸ و پس از فاجعه نکبت^{۱۱} تأسیس شد و تحت عنوان «جنبش ملی‌گرایان عرب» شناخته می‌شود. در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰، این جنبش به ملی‌گرایی عربی سوسیالیستی گرایش پیدا کرد تا به وحدت سیاسی تمامی کشورهای عربی دست یابد. هدف اصلی آن تغییر جامعه فلسطینی و آزادسازی فلسطین از طریق اقدام‌های جمعی عربی بود. دومین جریان، سازمان فتح (که پیش‌تر به نام جنبش آزادی‌بخش ملی فلسطین شناخته می‌شد) بود. این سازمان در اواخر دهه ۱۹۵۰ تأسیس شد و هدف آن تأسیس یک دولت مستقل و جداگانه فلسطینی است. این سازمان تحت تأثیر ایدئولوژی سوسیالیستی قرار داشت و با ظهور یاسر عرفات، رهبر کاریزماتیک، به اوج خود رسید. سومین الگوی ملی‌گرایی عربی فلسطینی، حماس (جنبش مقاومت اسلامی) بود که پس از انتفاضه اول در سال ۱۹۸۷ تأسیس شد. اهداف اصلی حماس شامل اسلامی کردن جامعه فلسطینی و آزادسازی فلسطین است (Baumgarten, 2005: 44). این سه جریان توانستند برای حدود نیم قرن مساله فلسطین را مساله اول جهان عرب قرار دهند و افکار عمومی را در کنار خود حفظ نمایند. افکار عمومی که هیچ‌گاه به حاکمان آنها اجازه سازش با اسرائیل را نداد. اما دهه‌های پایانی قرن بیستم چندان برای ناسیونالیسم عربی خوش‌یمن نبود. دو رویداد، مهمترین ضربه را بر بدنه ناسیونالیسم عربی در این دهه‌ها وارد ساخت: نخست توافق صلح کمپ دیوید در ۱۹۷۸ که به انزوای سیاسی مصر و خروج از اتحادیه عرب منجر شد و دیگری پیوستن اردن به فرایند صلح با اسرائیل در ۱۹۹۴ که شکاف در جامعه عربی را عمیق‌تر ساخت (Zeidan: 2017). تشدید فشارهای بین‌المللی بر عراق و لیبی در دهه ۹۰ و کاهش حمایت مالی این دو کشور از فلسطینیان و نیز قطع شدن حمایت‌های چین و شوروی از مبارزان فلسطینی پس از پایان جنگ سرد نیز بر روند کاهشی احساسات عربی در این مقطع بی‌تاثیر نبودند.

¹⁰ UAR

¹¹ فاجعه نکبت (به عربی: النکبة) به رویدادهای ۱۵ مه ۱۹۴۸ اشاره دارد که در آن حدود ۷۰۰ هزار فلسطینی از خانه و کاشانه خود در سرزمین‌های فلسطینی آواره شدند. این واقعه به دنبال اعلام استقلال اسرائیل و جنگ عرب‌ها و اسرائیل در همان سال روی داد.

¹² MAN

۴-۵- مرحله پنجم: افول ناسیونالیسم عربی و حمایت از فلسطین

در قرن بیست و یکم، ملی‌گرایی عرب باید به‌عنوان تلاشی جدی برای رهایی منطقه از حکومت‌های استبدادی تعریف شود. ملی‌گرایی مدرن عرب به معنای آگاهی و بسیج مردم عرب علیه حاکمان سرکوب‌گر است. در سه دهه گذشته، این حاکمان سازشکار با کشورهای غربی و اسرائیل همکاری کرده و در مورد مسأله فلسطین به توافق‌هایی رسیدند که کاملاً برخلاف خواسته‌های توده‌های مردم بود. آنها با استفاده از ثروت‌های نفتی، سلاح و فناوری‌های نظارتی را وارد کردند تا کنترل بیشتری بر مردم داشته باشند. در این شرایط، غرب و اسرائیل دیگر به‌عنوان دشمنان مطرح نمی‌شدند؛ بلکه حاکمان در برابر یکدیگر و جمعیت تحت سلطه خود تقویت می‌شدند. در این مرحله، ملی‌گرایی مدرن عرب به‌طور فزاینده‌ای بر آگاهی اجتماعی و سیاسی تأکید دارد. جوانان به‌عنوان نیروی محرکه این تغییرات با استفاده از فناوری‌های نوین ارتباطی، نقش اساسی در سازماندهی و گسترش جنبش‌های اجتماعی ایفا می‌کنند. همچنین، چالش‌های اقتصادی و اجتماعی مانند فساد، بیکاری و نابرابری، احساس نارضایتی را در میان مردم تقویت کرده و آنها را به سمت تغییر سوق داده است. در نهایت، تلاش برای وحدت و همبستگی در میان کشورهای عربی از دیگر ویژگی‌های مهم این مرحله است، زیرا مردم به دنبال ایجاد یک جبهه متحد در برابر چالش‌های داخلی و خارجی هستند. این حرکت به‌ویژه در شرایط کنونی که بحران‌های اقتصادی و سیاسی در حال افزایش است، اهمیت بیشتری پیدا کرده و نشان‌دهنده اراده جمعی مردم عرب برای دستیابی به حقوق و آزادی‌های خود است (Singh, 2023: 2010). با این حال، این رخدادها به معنای پایان حمایت مردمی از فلسطینی‌ها نبود. فلسطین و غزه همچنان جایگاه خود نزد توده‌های عرب را حفظ کردند اما دیگر حمایت دولتی سابق را با خود نداشتند. نظرسنجی‌های انجام شده در جهان عرب در سالهای ۲۰۱۰ و ۲۰۲۰، نشان دادند که مسئله فلسطین همچنان به‌عنوان یک نگرانی عمده مطرح است. طبق نظرسنجی‌های فوق، اکثریت قابل توجهی، بین ۷۵ تا ۹۲ درصد، به‌طور مداوم «مسئله فلسطین را یک مسئله عربی» می‌دانستند و بین ۸۴ تا ۸۹ درصد پاسخ‌دهندگان با شناسایی اسرائیل مخالف بودند. طبق نظرسنجی‌های بارومتر عربی، «بدون یک راه‌حل مناسب برای مناقشه اسرائیل-فلسطین، اکثریت شهروندان منطقه بعید است که از صلح کشورهایشان با اسرائیل حمایت کنند» (Valbjørn, 2024: 6) در واقع نگاهی به رویه‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی کشورهای عربی در یک دهه اخیر نشان می‌دهد که مرحله پنجم ناسیونالیسم عربی دارای ویژگی‌های زیر است:

- برخلاف مرحله سوم که ویژگی برون‌گرایی داشت، درون‌گراست و به دنبال حکمرانی مطلوب با کارویژه ایجاد امنیت و رفاه و منزلت بین‌المللی است.
- به دنبال ترویج حاکمیت مردمی و دموکراسی نیست، افزایش امید به زندگی، تقویت هویت ملی، جذب سرمایه‌گذاری گسترده خارجی، و توسعه داخلی، محورهای ناسیونالیسم نوین عربی را تشکیل می‌دهد.
- سکولار و مخالف ایدئولوژی‌گرایی در سیاست داخلی و خارجی است. همزیستی متقابل پیروان مذاهب بر اساس احترام متقابل، قانون‌گرایی و عرفی‌سازی مذهب؛ راهبرد ناسیونالیسم عربی در قبال مذهب و ایدئولوژی است. برای نمونه می‌توان به انزوای اخوان المسلمین و وهابیت در کشورهای عربی اشاره نمود.

- ناسیونالیسم نوین عربی به دنبال کاهش وابستگی امنیتی به غرب و ایالات متحده در سیاست خارجی خود است و به تنوع بخشی در روابط با قدرت های بزرگ و ایجاد توازن در سیاست خارجی توجه دارد. در این چارچوب، گسترش روابط با چین، روسیه و ترکیه به عنوان بخشی از این استراتژی مطرح می شود (Hosseini, 2022).

۵- تحلیل علل افول ناسیونالیسم عربی

برخی تحلیل گران معتقدند که پان عربیسم در خلال خیزش های عربی که از سال ۲۰۱۱ آغاز شد، دوباره زنده شد. در این خیزش ها، احساسات پان عربی به وضوح دیده می شد. با این حال، به نظر می رسد این احساسات بیشتر به جهانی گرایی اسلامی مرتبط است تا ملی گرایی عربی. جنبش های اسلامی که محرک اصلی این شورش ها بودند، به طور سنتی با ملی گرایی عربی مخالفت می کنند و مدعی هستند که کشورهای عربی باید برای تشکیل یک امت اسلامی متحد شوند. برخی از آن ها حتی ادعا می کنند که باید خلافتی به نمایندگی از امت تأسیس شود تا تحت یک دولت واحد قرار گیرند. با این حال، بسیاری از این شورش ها در نهایت ناکام ماندند و اگر بخواهیم احساس پان عربی را به آن ها نسبت دهیم، نتیجه ای نخواهیم گرفت. فکش^۱ در سال ۱۹۹۳ نوشت: «ملی گرایی عرب که زمانی به نظر می رسید ابدی و تغییرناپذیر است، اکنون در حال زوال است و به نظر می رسد که به پایان خود نزدیک می شود» (Faksh, 1993: 425). به نظر می رسد این پیش بینی تا حد زیادی امروزه محقق شده است. در ۴۶ سال گذشته، تغییرات قابل توجهی رخ داده که در آن ملی گرایی عربی به تدریج از مسئله فلسطین فاصله گرفته است. شاهد بارز آن را در فرایند عادی سازی روابط با اسرائیل باید جستجو کرد. فرایندی که با اقدام مصر در سال ۱۹۷۸ در کمپ دیوید شروع شد و سپس در سال ۱۹۹۴، به اردن و نهایتاً توافق صلح ابراهیم در سال ۲۰۲۰ (شامل امارات متحده عربی، بحرین، مراکش و سودان) ختم گردید. این درحالی است که مذاکرات پنهانی بین ریاض، قطر و عمان با اسرائیل از تداوم این مسیر خبر می دهد. آنچه در حال حاضر برای رهبران عرب خاورمیانه خطر فوری محسوب می گردد قدرت گرفتن اخوان المسلمین است که این رژیم ها را مانع وحدت و قدرت مسلمانان معرفی می کند. حماس در غزه یکی از نمایندگان این جریان محسوب می گردد به همین خاطر کشورهای عربی قلباً از آنچه اسرائیل در غزه انجام می دهد خشنود هستند. آنها این اقدامات را زمینه ساز کنار رفتن این جریان از قدرت و تضعیف محور مقاومت در منطقه می دانند (Bakawan, 2024). بنابراین، طبیعی است که از شکل گیری جریانات تندرو ضد اسرائیلی در کشورهای خود و منطقه استقبال نکنند.

به طور کلی، رژیم های اقتدارگرای خاورمیانه معمولاً با بحران مشروعیت مواجه هستند و هرگونه فعالیت مردمی و بسیج شهروندان را به عنوان تهدیدی بالقوه می بینند. بیشتر دولت های عربی می خواهند چنین حرکاتی را تحت کنترل در آورند و مانع از به چالش کشیدن حاکمیت خود شوند. مارینا کالیولی، پژوهشگر دانشگاه کلمبیا، در این خصوص می گوید: «بیشتر دولت های عربی به اعتراضات مردمی حساس هستند. آن ها از این می ترسند که باز کردن فضای عمومی و اجازه دادن به اعتراضات در حمایت از فلسطینی ها، ممکن است به اعتراضات علیه دولت و سیاست های آن ها در زمینه های دیگر منجر شود» (Cafiero, 2024). هر نوع بسیج مردمی که مردم را گرد هم آورد، چه به صورت آنلاین و چه در خیابان ها، برای این رژیم های اقتدارگرا تهدیدی جدی محسوب می گردد. دولت های عربی امروز از ملی گرایی فلسطینی استقبال نمی کنند؛

^۱Faksh

زیرا این ملی‌گرایی منبعی برای بسیج مردمی علیه آنها است. آنها ترجیح می‌دهند مردم وقت، پول و تفکر خود را صرف خوشگذرانی و تفریح کنند. اما هر چیزی که به قدرت سیاسی، سیاست‌های عمومی و تقسیم منافع اقتصادی مربوط باشد، تحت کنترل دولت باقی بماند. در نتیجه، برخی از محققان استدلال می‌کنند که حتی اگر ناسیونالیسم عربی نمرده باشد، نیروی خود را از دست داده است (Khalidi, 1991: 1). آنچه اکنون در سیاست عملی کشورهای عربی در قبال فلسطین شاهد هستیم بیشتر منفعت‌گرایی شخصی و ملی است تا پیگیری منافع ملی فلسطینیان؛ و همین امر نیز موجب گردیده تا بحران فلسطین ادامه‌دار شود (Bagheri Dolatabadi & Fakhraei, 2018: 1-22).

بنظر می‌رسد در افول ناسیونالیسم عربی در قبال فلسطین موارد زیر موثر بوده است:

۱. *تغییرات سیاسی در جهان عرب*: بسیاری از کشورهای عربی در سال‌های اخیر با چالش‌های داخلی و سیاسی جدی مواجه شده‌اند و این مسائل اولویت مبارزات ضد اسرائیلی را تحت تأثیر قرار داده است. حاکمان عرب منطقه برخلاف اسلاف خود چندان محبوبیتی در میان مردم ندارند و بشدت نسبت به آینده حکومت خود بیمناک هستند. این نگرانی، آنها را بیش از پیش به متحدان غربی خود وابسته کرده است. لذا برای حفظ قدرت و ثبات سیاسی کشورشان از هرگونه انتقاد مستقیم از غرب و سیاست‌هایش در قبال فلسطین امتناع می‌ورزند.

۲. *عادی‌سازی روابط با اسرائیل*: کشورهای هم‌چون امارات متحده عربی و بحرین در سال‌های اخیر روابط خود را با اسرائیل عادی کرده‌اند و این امر موجب کاهش احساسات ناسیونالیستی و حمایت از فلسطین در سطح عمومی شده است. رهبران این کشورها بشدت افکار عمومی را کنترل می‌کنند و مانع از شکل‌گیری هرگونه جریان سیاسی اعتراضی جدید می‌گردند. نمونه بارز آن را در بحرین می‌توان یافت. شهروندان بحرینی اگرچه همچنان تحولات فلسطین را دنبال می‌کنند اما ساختار سیاسی بسته این کشور قدرت کنشگری را از آنها سلب کرده است.

۳. *عدم وجود رهبری واحد*: ناسیونالیسم عرب در گذشته رهبرانی کاریزماتیک همچون جمال عبدالناصر داشت. اما اکنون هیچ رهبر عربی حاضر به قبول این نقش نیست. عربستان اگرچه خود را رهبر سیاسی اعراب می‌خواند با این حال هیچ علاقه‌ای برای برعهده گرفتن این نقش ندارد.

۴. *مسائل اقتصادی و اجتماعی و تغییر اولویت‌ها*: بحران‌های اقتصادی و اجتماعی در بسیاری از کشورهای عربی همچون لبنان و سوریه موجب گردیده است مردم بیشتر بر مشکلات داخلی خود تمرکز کنند تا مسائل خارجی. آنها احساس می‌کنند که مسائل داخلی و اقتصادی کشورشان اولویت بیشتری دارد. در نتیجه، تمایل کمتری برای شرکت در اعتراضات ضد اسرائیلی نشان می‌دهند. به نظر می‌رسد نسل‌های جدید در کشورهای عربی به دلیل تفاوت در تجربیات و آموزش با نسل‌های قبل، دیدگاه‌های متفاوتی نسبت به موضوعات فلسطینی و روابط با اسرائیل داشته باشند.

۵. *شکاف‌های داخلی و از دست رفتن همبستگی سابق*: تنش‌های سیاسی و مذهبی بین کشورهای عربی و گروه‌های مختلف بویژه بین عربستان و قطر باعث گردیده که همبستگی ملت‌های عرب در برابر اسرائیل تضعیف شود. در سال‌های گذشته رقابت بین قطر، امارات و عربستان برای تأثیرگذاری بر تحولات جهان عرب بیشتر شده و گاه تعارض منافع بین آنها به جهان عرب ضربه زده است. لیبی نمونه‌ای برجسته از این رقابت‌ها و اختلافات عمیق سیاسی و استراتژیک است (Fattahizadeh et al., 2025).

۶. رسانه‌های اجتماعی و روایت‌ها: با ظهور رسانه‌های اجتماعی، روایت‌ها به سرعت متمایل به سمت موضوعات مختلف منحرف شده‌اند. دیگر همچون گذشته بحث‌های ایدئولوژیک و سیاسی دغدغه اول شهروندان عرب نیست. رسانه‌های غربی نیز می‌کوشند این نکته را القا نمایند که اعتراضات سیاسی تأثیر چندانی ندارد و نمی‌تواند وضعیت فلسطین را تغییر دهد (Amin, 2023). تجربه تلخ شکست‌های سابق از یکسو و بزرگ‌نمایی پیروزی‌های اسرائیل در جنگ‌ها از سوی دیگر در این احساس ناامیدی و بی‌تفاوتی بی‌تأثیر نبوده است.

۷. تغییر در رویکردهای جهانی: افزایش حمایت‌های بین‌المللی از اسرائیل، به‌ویژه از سوی کشورهای بزرگ و نهادهای بین‌المللی، در احساس بی‌اعتنایی و بی‌تفاوتی در تلاش‌ها و اعتراضات عربی بی‌تأثیر نبوده است. برخی شهروندان ممکن است تصور کنند که دنیا به سمت حمایت از اسرائیل تمایل بیشتری دارد و این باعث گردیده تا در کل ملت‌های عربی احساس ضعف بیشتری کنند.

۷- نتیجه‌گیری

مواضع کشورهای عربی در قبال جنگ ۲۰۲۳ غزه را در چهار مرحله می‌توان توضیح داد: نخست، رویکرد حمایتی موقتی و نمادین از فلسطین؛ کشورهای عربی که روابط با اسرائیل را آشکارا و پنهان دنبال می‌کنند تمایل ندارند به عنوان حامی اسرائیل شناخته شوند و همچنان می‌خواهند خود را در صف حامیان فلسطین معرفی کنند. به همین دلیل، در مواضع رسانه‌ای آنها شاهد عباراتی در حمایت از فلسطین و محکومیت جنایات اسرائیل هستیم.

رویکرد دوم، تلاش برای عدم گسترش درگیری‌ها بوده است. این موضوع تقریباً خواست تمامی طرف‌های درگیر بوده و هست. در منطقه خلیج فارس، تمام کشورها به دلیل نگرانی از پیامدهای گسترش درگیری‌ها و آسیب‌پذیری خود در برابر حوادث امنیتی، به دنبال کنترل و جلوگیری از تشدید درگیری‌های غزه هستند. آنها علاوه بر تلاش برای پایان دادن به جنگ و درگیری‌ها و دستیابی به آتش‌بس فوری، به ارائه کمک‌های انسان‌دوستانه نیز می‌پردازند. شایان ذکر است که در این رویکرد، حل و فصل موضوع فلسطین دیده نمی‌شود و هیچ برنامه یا طرح مشخصی در این زمینه در دستور کار این کشورها وجود ندارد.

رویکرد سوم، حفظ و جلوگیری از آسیب دیدن روند عادی سازی روابط با اسرائیل است. تمامی کشورهای منطقه (به جز کویت) به‌طور رسمی یا غیررسمی با رژیم اسرائیل روابط پنهان و آشکاری دارند. وضعیت کنونی این روابط نتیجه یک فرایند طولانی است که سرمایه‌گذاری‌های سیاسی و بین‌المللی زیادی روی آن صورت گرفته است. در این مسیر، این کشورها از انکار و خصومت با اسرائیل به همکاری و شناسایی این رژیم رسیده‌اند. برخی کشورها مانند عربستان نیز در آستانه برقراری این روابط هستند که ناظران سیاسی آن را نزدیک می‌دانند.

رویکرد چهارم، تلاش برای اقناع آمریکا در مهار اسرائیل در غزه است. اعراب منطقه، با توجه به مشکلات و پیامدهای ناشی از اوضاع غزه و ادامه درگیری‌ها و بمباران‌های بی‌رحمانه، تلاش کردند تا آمریکا را مجبور به فشار به اسرائیل برای توقف این اقدامات جنایتکارانه کنند. با این حال، آمریکا در این زمینه هیچ اقدام مؤثری چه در دوران بایدن و چه ترامپ انجام نداده و اظهارات مقامات این کشور در واکنش به رفتارهای خشن اسرائیل، یا سکوت بوده یا تأیید آن با زبانی دیپلماتیک.

یکی از دلایل اصلی استمرار جنگ اسرائیل علیه گروه‌های فلسطینی و مردم غزه، عدم انسجام کشورهای عرب در برابر سیاست‌ها و اقدامات اسرائیل است. الگوی واکنش بسیاری از کشورهای عربی در برابر اقدامات تهاجمی اسرائیل بیشتر بر مبنای روش‌های دیپلماتیک استوار است. افول ناسیونالیسم عربی به‌عنوان یک پدیده پیچیده و چندبعدی، نتیجه کنش و واکنش عوامل سیاسی، اجتماعی و اقتصادی است که در طول زمان و به‌ویژه در پی تحولات اخیر، نظیر جنگ غزه در ۷ اکتبر ۲۰۲۳، به‌طرز چشمگیری تشدید شده‌اند. ناسیونالیسم عربی که در مراحل مختلف تاریخ با چالش‌های متعددی از جمله استعمار، جنگ‌های داخلی و بحران‌های اقتصادی مواجه بوده، اکنون با بحران هویت و کاهش احساس وحدت در بین کشورهای عربی روبرو است. این وضعیت نه‌تنها تهدیدی برای هویت ملی عربی به‌شمار می‌آید، بلکه می‌تواند به ناپایداری‌های بیشتر در منطقه منجر شود. تحلیل مراحل تکامل ناسیونالیسم عربی نشان می‌دهد که هر مرحله، از نهضت اصلاح‌طلبی تا جدایی‌خواهی، با چالش‌های خاصی همراه بوده است.

جنگ غزه با توجه به واکنش‌های مختلف کشورهای عربی، نشان‌دهنده‌ی عدم انسجام در پاسخگویی به بحران‌های مشترک و فقدان یک استراتژی واحد در برابر چالش‌های منطقه‌ای است. عدم هماهنگی میان کشورهای عربی، به‌ویژه در مواجهه با بحران‌های انسانی، از جمله عدم حمایت کافی از مردم غزه، نشان‌دهنده افزایش احساس ناامیدی در میان جوامع عربی است. مواضع کشورهای عربی، از جمله شورای همکاری خلیج فارس، عربستان، مصر، قطر و اردن، در افول ناسیونالیسم عربی نقش بسزایی ایفا کرده است. این کشورها با سیاست‌های خود، به‌جای تقویت وحدت عربی، گاهی به شکاف‌های بیشتری دامن زده‌اند. این امر موجب شده که احساس ناسیونالیسم عربی به‌تدریج تضعیف شود و نارضایتی‌ها در میان مردم افزایش یابد. در این راستا، تحلیل‌های سیاسی و اجتماعی نشان می‌دهند که ناسیونالیسم عربی به‌عنوان یک نیروی یکپارچه‌کننده، دیگر قادر به پاسخگویی به نیازهای جامعه عربی نیست و به همین دلیل، افراد به هویت‌های محلی و قومی خود تمایل بیشتری پیدا کرده‌اند. برای احیای ناسیونالیسم عربی و بازسازی هویت ملی، نیاز به یک بازتعریف جامع از مفهوم وحدت عربی و ایجاد توافق‌های جدید میان کشورهای عربی وجود دارد. این تلاش باید شامل شناخت چالش‌های مشترک، احترام به تنوع هویتی و فرهنگی و ایجاد سازوکارهای همکاری مؤثر باشد. به‌ویژه، لازم است که کشورهای عربی به این درک برسند که در دنیای امروز، وحدت ملی تنها با همکاری و همبستگی میسر است و در غیر این صورت، ناسیونالیسم عربی به‌عنوان یک نیروی محرکه در منطقه، همچنان در معرض افول قرار خواهد داشت و این وضعیت می‌تواند به ناپایداری‌های بیشتر و افزایش تنش‌ها در خاورمیانه منجر شود.

تعارض منافع

نویسندگان اعلام می‌کنند که تعارض منافع وجود ندارد و تمام مسائل اخلاق در پژوهش را که شامل پرهیز از سرقت ادبی، نشر و یا ارسال بیش از یک بار مقاله، تکرار پژوهش دیگران، داده‌سازی یا جعل داده‌ها، منبع‌سازی و جعل منابع، رضایت ناآگاهانه سوژه یا پژوهش‌شونده، سوء رفتار و غیره می‌شوند، به‌طور کامل رعایت کرده‌اند.

References

- Abbas, T., (2023). "Examining Ideology, Asymmetry, and Ethno nationalism in the 2023 Israel-Gaza Crisis", *Perspectives on Terrorism*, XVII (4), 2334-3745, DOI: 10.19165/QRYZ6698
- Ahmadi, H., (1990). **The Roots of Crisis in the Middle East**, Tehran: Keyhan. [In Persian]
- Ahmadian, Gh., (2024). "The Gaza War and the Internal Dynamics of Politics in Israel", *Journal of Regional Studies*, (77), 72-90. [In Persian]
- Aidan, L, Marie, S., (2005). **Beliefs and Policymaking in the Middle East**, USA: Xlibris Corporation.
- Amin, M., (2023). "The Dichotomy of Peace and Stability: Discourse Analysis of the Representation of the Gaza War (October 7) in the Italian Press", *Journal of Cultural Diplomacy*, 1, (2), 59-88. [In Persian]
- Amnesty International., (2024). "End draconian crackdown against pro-Palestinian activism", *Amnesty International*, available at <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2024/02/jordan-end-draconian-crackdown-against-pro-palestinian-activism/>
- Ayyad, A., (1999). **Arab Nationalism and the Palestinians 1850-1939**, Passia Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs.
- Bagheri Dolatabadi., A, fakhraie, H., (2018). "An Analysis of the Reasons for the Continuation of the Crisis in the Occupied Territories Based on the Theory of Structuration," *Historical Study of War*, 2(1), 1-29. [In Persian]
- Bakawan, A., (2024). "The Position Adopted by the Arab States During the Gaza War", *European Institute for Studies on the Middle East and North Africa*, available at <https://cfri-irak.com/en/article/the-position-adopted-by-the-arab-states-during-the-gaza-war-2024-11-15>
- Barak, M., (2023). "Egypt's Perspective on Israel's War against Hamas in Gaza", *The International Institute for Counter-Terrorism (ICT)*, available at <https://dayan.org/content/egypts-perspective-israels-war-against-hamas-gaza>
- Bardbar, A., Alishahi, A., (2023). "Analysis of the Paradigmatic Leap of Hamas in the October 7, 2023 Operation (Shift from Defensive to Offensive Approach)", *Journal of Crisis Studies in the Islamic World*, 2, (29), 82-114. [In Persian]
- Baumgarten, H., (2005). "The Three Faces/Phases of Palestinian Nationalism 1948-2005", *Journal of Palestinian Studies*, 34, (4), pp.25-48.
- Behbehani, H., S.H., (2023). **The Soviet Union and Arab Nationalism, 1917-1966**, New York: Routledge.
- Cafiero, G., (2024). "Why Arab Leaders Aren't Helping the Palestinians in Gaza", *Responsible Statecraft* available at <https://responsiblestatecraft.org/defend-the-guard-virginia/>
- Dalay, G., (2024). "Regional Diplomacy Amid the War in Gaza", *Middle east Council on Global Affairs*, available at https://mecouncil.org/blog_posts/regional-diplomacy-amid-the-war-in-gaza
- Dawisha, A., (2002). **Arab Nationalism in the Twentieth Century: From Triumph to Despair**, Princeton: Princeton University Press.
- Devlin, J. F., (1991). "The Baath Party: Rise and Metamorphosis", *The American Historical Review*, 96(5), 1396-1407.
- Elahitabar, A., (2016). "Analysis of the Failures and Crisis of Arab Nationalism and Its Current Reflections in the Islamic World", *Journal of Historical Studies of the Islamic World*, 4(8), 33-50. [In Persian]
- Faksh, M. A., (1993). "Withered Arab Nationalism". *Orbis*, 37(3), 425-438.

- Fattahizadeh, A., Bagheri Dolatabadi, A., Kazemi, A., (2025). "A Comparative Study of Turkish and Saudi Foreign Policy in Syria and Libya (2011-2024)", *Journal of Crisis Studies of the Islamic World*, 12(2), in press. [In Persian]
- Franco, J., (2023). "Jordan's Reaction to the Gaza War: Caught between the Public and the 'Big Bad World'", *Moshe Dayan Center for Middle Eastern Studies*, available at <https://dayan.org/content/jordans-reaction-gaza-war-caught-between-public-and-big-bad-world>.
- Gholami, M. H., (2024). "Dissecting Saudi Arabia's Approach to the Gaza Crisis in 2023", *Journal of National Interests Studies*, 9(35), 47-69. [In Persian]
- Harkov, L., (2024). "Despite War's Challenges, Abraham Accords Peace Institute CEO Optimistic about the Region's Future", *Abraham Accords Peace Institute*, available at <https://jewishinsider.com/2024/04/aryeh-lightstone-abraham-accords-israel-war-gaza-saudi-arabia-uae>.
- Helou, A., (2023). "As Tensions Rise over Israel's Fight in Gaza, Why a UAE Official Says Abraham Accords Will Endure", *Breakings Defense*, available at <https://breakingdefense.com/2023/11/as-tensions-rise-over-israels-fight-in-gaza-why-a-uae-official-says-abraham-accords-will-endure>
- Hosseini, S. M., (2022). "The Fourth Wave of Arab Nationalism: Opportunities and Threats", *Center for Political and International Studies*, available at <https://www.ipis.ir/portal/bookview1/728769/%D9%85%D9%88%D8%AC>[In Persian]
- Kholghi, J., Samiee Esfahani, A., Farahmand, S., (2024). Palestine as a Camp; the Zionist Regime's "Thanatopolitic" Approach to the Gaza Crisis, *Political Studies of Islamic World*, 13(1), 75-105. [In Persian]
- International Crisis Group., (2024). "Egypt's Gaza Dilemmas", *Crisis Group Middle East and North Africa Briefing*, available at https://www.crisisgroup.org/sites/default/files/2024-05/b091-egypt-gaza-dilemmas_1.pdf
- Irani, M., Moghimi Iraqi, A., (2023). "The Discursive Diplomacy of the Economist Regarding the October 7 Gaza War with Israel", *Journal of Cultural Diplomacy*, 1(2), 151-174. [In Persian]
- Khadouri, W., (1999). "Arab Nationalism and Democracy", *Journal of Middle Eastern Studies*, 6(3), 55-72. [In Persian]
- Khakrand, Sh., (2019). "The Impact of Arab Nationalism Ideology on the Expansion of Social Divides in Iraq (1921-1991)", *Journal of Islamic History Research*, 9(35), 111-135. [In Persian]
- Khalidi, R., (1991). **The Origins of Arab Nationalism**, Columbia: Columbia University Press.
- Khoury, R. G., (2024). "Arab States Have Supported and Shunned Hamas in the Gaza War", *Arab Center Washington DC.*, available at <https://arabcenterdc.org/resource/arab-states-have-supported-and-shunned-hamas-in-the-gaza-war/>
- Kienle, E., (1995). "Arab Unity Schemes Revisited: Interest, Identity, and Policy in Syria and Egypt", *International Journal of Middle East Studies*, 27(1), 52-71.
- Krasna, J., (2024). "The October 7 Massacre and the War in Gaza: Impact on Bahrain and the United Arab Emirates", *Foreign Policy Research Institute*, available at <https://www.fpri.org/article/2024/01/the-october-7-massacre-and-the-war-in-gaza-impact-on-bahrain-and-the-united-arab-emirates>.
- Kumar, J., (2024). "Arab Nationalism", *plutusias*, available at <https://plutusias.com/elearning/wp-content/uploads/2024/01/Chapter-13-Arab-Nationalism-1.pdf>

- Kurun, İ., (2017). "Arab Nationalism from a Historical Perspective: A Gradual Demise?" *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(13), pp.11-24. available at <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/333761>
- Mir Mohammadi, T., (2021). "Nationalism Among Muslim Nations and the West and the Impact of Ummah-ism on the Unity of the Islamic World", *Islamic Social Research*, 27(1), 313-338. [In Persian]
- Singh, M., (2023). "Arab Nationalism: Myth or Reality", *International Journal of Political Science and Governance*, 5(1), 208-211
- Smith, A. D., (2004), **Nationalism: Theory, Ideology, History**, Translated by Mansour Ansari, Tehran: National Studies Institute. [In Persian]
- Tohidi, A., (2023). "Human Rights and Humanitarian Violations by the Israeli Regime against Palestinians since October 7, 2023", *International Legal Journal*, 71, 203-218. [In Persian]
- Ulrichsen, K., (2023). "GCC States and the War on Gaza: Positions, Perceptions, and Interests", *Arab Center Washington DC*, available at <https://arabcenterdc.org/resource/gcc-states-and-the-war-on-gaza-positions-perceptions-and-interests/>
- Valbjørn, M., (2024). "Forward to the Past? Regional Repercussions of the Gaza War", *Middle East Policy*, 31(3), 3-17. available at <https://doi.org/10.1111/mepo.12758>
- Whitson, S., (2024). "It is Time to Scrap the Abraham Accords", *Time*, available at <https://time.com/6339889/cancel-abraham-accords>.
- Zaga, M., (2023). "Qatar's Need for Adaptation: Shifting Foreign Policy in the Middle East", *Moshe Dayan Center for Middle Eastern Studies*, available at <https://dayan.org/content/qatars-need-adaptation-shifting-foreign-policy-middle-east>
- Zamani, M., Aghababaei, S., (2023). "Iranian and Arab Nationalism in Persian War Stories of the Iran-Iraq War (2023)", *Journal of Literary Text Studies*, 27(98), 137-182. [In Persian]
- Zeidan, A., (2017). "Camp David Accords Egyptian-Israeli History", *Britannica*, available at <https://www.britannica.com/event/Camp-David-Accords>
- Zibakalam, S., (2001). "Islam, Nationalism and Fundamentalism in Arab World", *Middle East Studies*, 8(1), 69-82. [In Persian]